

קונטרס התמיהות

@FaithBit 23/10/2025

(1) פרשת 32 אלף התינוקות המדייניות

במלחמת מדיין (במדבר ל"א) ציווה משה להרוג את כל הנשים הבוגרות ואת כל הזכרים, כולל התינוקות, ולהותיר בחיים רק את הילדות שלא ידעו משכב זכר - "וכל הטף בנשים... כל נפש שלשים וּשְׁנַיִם אָלֶף". על פי חז"ל (יבמות ס/ב), הקריטריון להשארת ילדה בחיים היה שתהיה "פחותה מבת שלש שנים ויום אחד" - כלומר, מדובר היה ב־32,000 תינוקות וילדות קטנות בגילאי 0-3. כדי להבין את גודל הנתון, נזכור שבמפקד שנערך קודם (במדבר כ"ו) מנה כלל יוצאי הצבא של שבטי ישראל 601,730 איש. המשמעות היא שמספר הילדות המדייניות שנלקחו - 32,000 - מהווה כ־5% מכלל לוחמי ישראל, ואף גדול משבט שלם! יתרה מזו, על פי חישוב דמוגרפי סביר ניתן להעריך ש־32,000 הילדות הללו היו קרוב לרבע מכלל ילדות ישראל בגילאים אלו וזהו מספר עצום ומשמעותי לכל הדעות!

ואז עולה השאלה הכואבת: אותן ילדות לא נשארו בחיים מתוך זכות מוסרית, אלא מפני שראו בהן "חומר גלם" לשימוש עתידי. אלו נשים יגדלו להיות ילדות שגדלו כך - בשבי, בזרות, בצל טראומה ובלא זהות, ובידיעה שהוריהם ואחיהם הומתו בידי חיילי ישראל! ואיזו נפש יכולה לצמוח מתוך 32,000 סיפורי חיים כאלה - שהם כשיעור ניכר מכלל המחנה?!

התנ"ך "שותק" לגבי גורל אותן 32,000 ילדות לטווח הארוך, וגם חז"ל אינם מתייחסים ישירות לשאלת המשך חייהן או השפעתן על החברה הישראלית. לא מוזכר איך הן התערבבו בחברה, מה היה מעמדן, איך התמודדו עם הטראומה, או איך השפיע הדבר על הדורות הבאים.

יש כאן גם תמיהה כללית יותר על אופי המידע שנמסר לנו במקורות: התורה מפרטת בדיוק רב את מניין השבטים, מספרי השלל, החיות והטף, אך דווקא לגבי גורל אותן 32,000 ילדות מדייניות - שותקת לחלוטין. הדבר מזכיר פסוק תמוה בספר נחמיה: "וַיַּעֲשׂוּ כָל הַקָּהָל הַשְּׁבִיִּים מִן הַשְּׁבִי סִפּוֹת... כִּי לֹא עָשׂוּ מִיָּמֵי יְשׁוּעָה בֶן נֹחַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַהוּא" (ח יז). כיצד ייתכן שמתוארת כאן השבת מצווה מרכזית אחרי מאות שנים שבהן כלל לא קוימה, מימי יהושע ועד ימי שיבת ציון - מבלי שנמסר לנו על כך דבר בכל ספרי התנ"ך שבאמצע? גם כאן, כמו בסיפור ילדות מדיין, בולטת הסלקטיביות של הכתובים: פרטים חשובים ביותר נעלמים או מושמטים, ואילו אחרים זוכים להבלטה. תמיהה זו רק מחדדת את השאלה - מדוע דווקא נושאים רגישים של זהות, התבוללות וזיכרון קולקטיבי זוכים ל"שתיקה מובהקת"?

ובכל זאת, דור שלם של תינוקות מדייניות נקלט בישראל, גדל בקרב השבטים, ושילב את זרעו בעם.

נשאלת כאן עוד שאלה: תורת ישראל מקפידה שוב ושוב על ההיבדלות מהגויים, על מניעת נישואין והתערבות תרבותית, ואף מציבה איסורים מפורשים על חיתון עם עמים זרים מחשש לסטייה רוחנית ולעבודה זרה. דווקא על רקע זה, בולטת התמיהה - כיצד ניתן כאן היתר, בפועל, לקליטת 32,000 גויות מדייניות לתוך עם ישראל? מהו ההיגיון או הצורך שהצדיק חריגה כה קיצונית מעקרון ההיבדלות הבסיסי, ובפרט כלפי מדיין - עם שנחשב לאויב מר כל כך עד שנצטוונו "צָרֹר אֶת הַמִּדְיָנִים"?

אם נחשוב על ההשלכות החברתיות והזהותיות, זה נשמע כמעט גרוע מה"עֲרַב רַב" שצורפו לישראל (וגרמו לנזק רב לפי חז"ל) - לא עם, לא בית, לא אמונה. רק ילדות קטנות, יתומות, שנלקחו, נשתלו בכוח בחברה אחרת - ונדרשות להפוך לחלק ממנה. הנזק הפוטנציאלי הטמון בתהליך כזה עשוי להיות עמוק, ממושך, ולעצב דורות שלמים קדימה.

וכאן נוסף מימד צורם עוד יותר: חז"ל, שבדרך כלל אינם מהססים למלא פערים בסיפורי המקרא, להוסיף רקעים חסרים ולפרש סיטואציות מקראיות במדרשים עשירים - דווקא כאן, בפרשת 32,000 הילדות המדייניות, אינם עושים זאת כלל. לא מסגרת מוסרית, לא נימוק רוחני, לא סיפור רקע. שתיקה.

ואז מתחדדת השאלה: האם זוהי התשובה? שדווקא במקום שבו עולה זעקה מוסרית וחברתית מן המקרא עצמו - נדרש מאיתנו לא לשאול אלא לשתוק? ואם כן, האם השתיקה הזו עצמה איננה חלק מן התמיהה הגדולה ביותר? אולי אין כאן תשובה, אלא שתיקה שהופכת עצמה לתשובה. שהרי כבר אמרו חכמים בגמרא: שה' השיב לשאלת משה: "שתוק! כך עלה במחשבה לפני" (מנחות כט:). שתיקה זו - איננה פתרון, אלא הצבת גבול: עד כאן יכול האדם לשאול, ומכאן ואילך עליו לעמוד מול השתיקה האלוקית.

העיסוק ב-32,000 התינוקות המדייניות אינו מקרה יחיד של נקיבת מספרים מדויקים לצד השמטת פרטים מהותיים. כך למשל מצאנו ביציאת מצרים: "וַיִּחַמְּשׁוּ עָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאָרֶץ מִצְרָיִם" (שמות יג יח). רש"י מפרש: "אין חמושים אלא מזויינים... דבר אחר: אחד מחמשה יצאו, וארבעה חלקים מתו בשלושת ימי אפילה". וביחזקאל (כ ח) נאמר: "וַיִּמְרוּ בִי... וְאָמַר לְשֹׁפֵף חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכָלוֹת אֲפִי בָהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם". רש"י מפרש שם: "וימרו ביי" - הם הרשעים, רובם של ישראל, שמתו בשלושת ימי אפילה, כמו שנאמר 'וחמושים עלו בני ישראל' - אחד מחמשים, ויש אומרים אחד מחמש מאות". משמעות הדבר היא שמאחורי 600 אלף היוצאים מסתתר **מספר דמיוני של מיליוני חללים** - אם פי חמישים ואם פי חמש מאות - אך התורה אינה מזכירה זאת כלל.

תופעה זו מחדדת עוד יותר את התהייה: כיצד ייתכן שהתורה והחז"ל מציגים מספרים מדויקים מצד אחד, אך בה בעת משמיטים עובדות מהותיות עד כדי תמונה היסטורית וחברתית כמעט הפוכה? כמו במקרה של ילדות מדיין, גם כאן נחשפת "שתיקה" או לכל הפחות סלקטיביות בולטת במידע - תופעה המעוררת קושי לא פחות גדול מן המספרים עצמם.

2) עיון בפרשת אוריה החתי ובתגובה החז"לית

הסיפור המקראי של דוד, בת שבע ואוריה החתי (שמואל ב', פרקים י"א-י"ב) הוא מן המזעזעים שבתנ"ך. דוד, מלך ישראל, רואה את אשתו של אוריה החתי - חייל בצבאו - חומד אותה, שוכב עמה בעודה נשואה, ואחר כך שולח את בעלה למות במלחמה. הנביא נתן אינו טומן ידו בצלחת, ומטיח בפני דוד את חטאו: "אַתָּה הָאִישׁ", "אַתָּה אֹרִיָּה הַחֲתִי הַכִּיתָ בַּחֶרֶב וְאַתָּה אֵשֶׁתוֹ לָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה...". יש כאן גזל, תאוה, הסתרה ורצח - כולם באצטלה של שלטון. ואח"כ הנביא מוסיף: "וְעַתָּה לֹא תִסּוּר חֶרֶב מִבֵּיתְךָ עַד עוֹלָם, עֵקֶב כִּי בִזְתָּנִי וַתִּקַּח אֶת אֵשֶׁת אֹרִיָּה הַחֲתִי" (שם, יו'). פסוקים אלה מותירים ספק מועט: חטאו של דוד גרר עונש נצחי - החרב שלא תסור מביתו - עדות לכך שהעיוות המוסרי נחרת ביסוד מלכותו לדורות.

אלא שכאן באים חז"ל, ובמקום להשאיר את הסיפור באכזריותו הגלויה - הם טוענים: "כל האומר דוד חטא - אינו אלא טועה" (שבת נ"ו ע"א). לטענתם, דוד לא עבר על איסור ניאוף, משום שלדבריהם: "כל היוצא למלחמת בית דוד - כותב גט כריתות לאשתו" (כתובות ט' ע"ב), כדי למנוע עגינות אם לא ישוב מן הקרב. ממילא, בת שבע לא הייתה אשת איש במובן ההלכתי בעת המפגש עם דוד. גם אוריה, מוסיפים חז"ל, עבר על פקודת המלך כאשר אמר "וְאֵלַי יוֹאֵב" בפני דוד - ולכן מותו לא נחשב לרצח אלא לדין מלכות.

אך כשקוראים את הסיפור המקראי בלב פתוח, קשה לא לראות כאן עיקום של קו ישר. הסיפור כולו זועק מוסר אנושי בסיסי - עוול ברור של בעל כוח שניצל את מעמדו, שלח אדם נאמן אל מותו, ולקח את אשתו. עיניו של הקורא מתמלאות חמלה כלפי אוריה וחרדה מוסרית מהדמות המלכותית שכה נערצת ביהדות.

יתרה מזו, החטאים שייחס הנביא נתן לדוד - גזל, תאוה ורצח - אינם עבירות צדדיות, אלא עומדים **בלב התורה המוסרית**: "לֹא תִחַמַּד אִשְׁתֵּי רֵעֶךָ", "לֹא תִנָּאֵף", "לֹא תִרְצַח". שלוש דיברות מעשרת הדברות, אשר אמורות להוות יסוד מוסרי לכל אדם מישראל, נמצאות כולן תחת החשד - אם לא ההודאה - במעשהו של דוד. ואם כן, הטענה של חז"ל ש"דוד לא חטא" נראית כסתירה גלויה למוסר הפשוט של המקרא. **האם יראת כבוד למלך - מוצדקת ככל שתהיה - יכולה לגבור על הכתובים עצמם?**

מה אפוא מביא את חז"ל לעוות את ההתרחשות הפשוטה? התשובה טמונה ככל הנראה בצורך להגן על דמותו של דוד - דמות מכוננת במסורת היהודית: מחבר תהילים, אבי שושלת המלוכה, וסמל למשיח העתידי. חז"ל חששו, אולי בצדק, שהכרה ישירה בחטא תערער את

יסודות האמונה במסורת. אך המחיר של גישה זו הוא גבוה - היא מערערת את אמון הקורא ביושר הפירוש, ומעמידה את חז"ל כמגוננים על עוול מוסרי ברור.

יש מקום להוקיר את נסיונם של חז"ל לנתח את העומק של חטא הצדיק, ולראות בו שבריר אנושי בתוך גדלות. אך כשמדובר במעשה כה קשה, אי אפשר שלא לשאול: **האם האמונה בגדולת הדמות המקראית מחייבת אותנו לוותר על מוסר הבסיס האנושי - ועל עשרת הדברות עצמן?**

הרחבות ותמיהות נוספות

תמיהה גדולה עולה בהשוואה לאברהם אבינו, אשר לא הרשה לעצמו ליטול אישה אחרת מלבד שרה במשך עשרות שנים, עד גיל שמונים וחמש - וגם אז לא עשה כן אלא בהסכמתה המפורשת: "וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שְׂרָיָה" (בראשית ט"ז ב). הרי שדווקא הוא, שמבקש בן להמשכיותו, ממתין בסבלנות נאמנה ורק אחר כך נעתר לבקשת שרה. ואילו דוד, בניגוד חריף, לא המתין ולא ביקש רשות - אלא נטל לעצמו את אשת רעו בעודו חי. ולא זו בלבד, אלא שדוד כבר היה נשוי לנשים רבות - למיכל בת שאול, לאביגיל אשת נבל, לאחינועם היזרעאלית ועוד: "וַיִּקַּח דָּוִד עוֹד פִּילִגְשִׁים וְנָשִׁים מִירוּשָׁלַם... וַיִּנָּלְדוּ עוֹד לְדָוִד בָּנִים וּבָנוֹת" (ש"מ"ב ה', י"ג) - ואף על פי כן חמד את בת-שבע, ושלח את בעלה למות בקרב כדי שיוכל ליטול אותה לעצמו: "אֵת אִשְׁתִּי אֲוִרְיָה לְקַחְתִּי... וְאֶתִּי הָרַגְתִּי בְּחָרֵב בְּנֵי עֲמֹנִי" (שמואל ב' י"ב ט). השוואה זו מבליטה את הפער המוסרי העצום - בין אברהם, שנשמר מכל נטייה לעבור את גבול נאמנותו לשרה, ובין דוד, שנפל בחטא חמור של חמדת אשת רע, ניאוף ורצח. לכך נוסף גם עניין עמוק ותמוה: מדוע בכלל נדרש הנביא נתן לבוא ולהוכיח את דוד? אם אכן לא חטא, או שחטאו היה קל, מה מקומו של משל כבשת הרש ושל ההכרזה הדרמטית: "אָתָּה הָאִישׁ!"? ואם חטא - כיצד ייתכן שדוד, איש אמת ואמונה, לא הרגיש את חומרת מעשיו בעצמו, ונזקק להתעוררות מבחוץ? הרי מן הכתוב עולה הרושם שחיוו של דוד נמשכו כסדרם, ללא זעזוע פנימי ניכר או חרטה גלויה - עד אשר הגיע נתן הנביא והטיח בו את האמת. אלמלא נתן - ייתכן שמעולם לא היה מתעורר לתשובה. האם כך נוהג אדם שנאמר עליו "וַיְהִי דָּוִד לְכָל דָּרָכָו מִשְׁפִּיל וְה' עִמּוֹ?" (שמואל א' י"ח י"ד).

ועוד מצאנו בדוד שטעותו גררה אסון כבד על העם כולו. בספר שמואל ב' (כ"ד) מסופר כיצד ציווה דוד למנות את העם, אף שהתורה הזהירה: "כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם, וְנָתַנוּ אִישׁ כְּפָר נִפְשׁוֹ... וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם גִּנָּף" (שמות ל', י"ב). ואף הוזהר על כך מפי יואב שר הצבא: "לָמָּה זֶהי לְאַשְׁמָה לְיִשְׂרָאֵל?" (דברי הימים א' כ"א, ג') - אך לא שמע בקולו. המניין הזה, שנעשה ללא כופר נפש, הביא למגפה נוראה שבה נפלו 70 אלף מישראל. גם כאן מתגלה הכלל: גודל החכמה או הקדושה של המנהיג אינן עומדות מול דבר ה'. דוד עצמו הודה מיד: "אֲנֹכִי חָטָאתִי וְאֲנֹכִי הִעֲוִיתִי, וְאֵלֶּה הַצֵּאן מֶה עָשׂוּ?" (שמואל ב' כ"ד, י"ז), ולקח אחריות על אשמתו. אולם למרות צדקותו, לא ניצל העם מתוצאות מעשהו.

כיצד זה דוד מתוודה רק על חטאו מול שמים ולא בין בן אדם לחברו? "לָךְ לְבַדְךָ חָטָאתִי וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדִבְרֶךָ תִּזְכָּה בְּשִׁפְטֶךָ" (תהילים נ"א, ו').

(3) שקר ואמת בסיפורי המקרא

ראשית נביא רשימת שקרים, תחבולות והתחזויות לפי מסע כרונולוגי בתורה כדי להבין את עומק הדמויות שבתוכה. נצעד עמן בסדר ההתרחשויות ונעקוב אחר שורת האירועים שבהם מופיעים שקר, תחבולה או התחזות. כיצד ייתכן ששני האבות, אברהם ויצחק, חוזרים שוב ושוב על אותה "תרמית" - הצגת נשותיהם כאחיות - ואף באותו מקום (גרר), באותה תבנית סיפורית, ובאותה תוצאה? האם מדובר באירועים היסטוריים ממשיים או בתבנית ספרותית? אם יצחק הכיר את סיפור אביו, מדוע הלך לאותו מקום ונפל באותו פחד? ואם אנשי גרר כבר שמעו על אברהם ושרה, כיצד חזר אותו סיפור מבלי שלמדו לקח? ולמה בכל פעם המלך מגלה "במקרה" - פעם בחלום ופעם בעד החלון - ומחזיר את האישה בשלום?

שלושת המקרים בתורה: (1) אברהם במצרים - בראשית י"ב: אברהם מציג את שרה כאחותו מפני פחד שמא יהרגוהו בגלל יופיה. (2) אברהם בגרר - בראשית כ': שוב אברהם אומר "אחותי היא", ואבימלך מלך גרר לוקח את שרה עד שה' מתערב בחלום. (3) יצחק בגרר - בראשית כ"ו:

יצחק חוזר על אותו דפוס עם רבקה, ואבימלך מגלה את האמת "בעד החלון" ומזהיר את עמו שלא לפגוע בהם. שלושת הסיפורים כמעט זהים במבנם: ירידה לארץ זרה → פחד מפני יופי האישה → הצגתה כאחות → גילוי האמת → תוכחת המלך → יציאה בשלום עם מתנות. מכאן עולה החשד הספרותי: ייתכן שהתורה משתמשת בתבנית חוזרת כדי להמחיש רעיון עמוק על פחד, אמונה וזהות - ולאו דווקא מתעדת שלושה אירועים היסטוריים ממשיים.

ננסה לדמיין מעט את ההתרחשות בגרר: (1) כיצד ייתכן שאברהם, שניצח בגבורה את ארבעת המלכים (בראשית י"ד), פחד מאבימלך ואמר על שרה: "כִּי אֶמְרָתִי רַק אֵין יָרָאת אֱלֹהִים בְּמָקוֹם הַזֶּה וְהִרְגֹנִי עַל דְּבַר אֲשֶׁר־תִּי" (בראשית כ', י"א)? (2) אברהם לא בא לשם לבד, ויצחק לא בא לבד - הם היו עם פמליה גדולה. אם כך, כל הפמליה השתתפה בשקר. כיצד חיו כך יוסיוס תחת תחבולה מתמשכת? (3) נראה שפרק הזמן בגרר לא היה קצר; זה היה שקר מתמשך שנפרש על פני תקופה, שהרי הם באו בעקבות רעב בארץ שלא הסתיים מייד. (4) האם תושבי גרר לא זכרו את סיפור הדור הקודם? נאמר: "וַיֵּצֵאוּ אֲבִימֶלֶךְ אֶת־פְּלִעְמוֹ לֵאמֹר מִת יוֹמֵת הִנֵּגְעַ בְּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ" (בראשית כ', י"א). הרי זה היה ידוע לכל העם - ובכל זאת הדפוס חוזר אצל יצחק. (5) יתרה מזו, אבימלך מזכיר את זכרון האירוע לדורות: "וַעֲתָה הַשְּׁבָעָה לִּי בְּאֱלֹהִים הִנֵּה אֲסִתְּשָׁקֶר לִי וּלְנִינִי וּלְנִכְדֵּי... " (בראשית כ"א, כ"ג-כ"ד). אם כן, אנו ניצבים מול תופעה: שני האבות - אברהם ויצחק - נאלצו להציג את נשותיהם כאחיותיהם במצרים ובגרר. זהו לא סוד משפחתי אלא שקר פומבי ומתמשך, שנחשף לבני ביתם ולעובדיהם.

שרה, כשנשאלה מדוע צחקה לשמע הבשורה שתלד, אמרה: "וַתִּכְחַשׁ שָׂרָה לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי יִרְאָהָ" (בראשית י"ח, ט"ו). התורה מדגישה את השקר - אך גם את מקורו: יראה. ועל כן נקרא שמו: (בראשית כ"א ו') "וַתֹּאמֶר שָׂרָה: צָחַק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל הַשָּׁמַיִם יִצְחָק לִי".

רבקה - יוזמת ההתחזות של יעקב לעשו כדי לקבל את הברכה (בראשית כ"ז). בנוסף, שיקרה ליצחק באומרה: "קִצְתִּי בְּחַיִּי... אִם לָקַח יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת חַת... " (בראשית כ"ז, מ"ו) כאילו זו הסיבה לשליחת יעקב לחרן, בעוד הסיבה האמיתית הייתה לבריחתו מעשו הזועם.

יעקב - שקריו ותחבולותיו נפרשים על פני חייו: התחזות לעשו: "אֲנֹכִי עֹשֶׂה בְּכָרְךָ" ואף מעיד בשם ה': "כִּי הִקְרָה ה' אֱלֹהֶיךָ לְפָנַי" (בראשית כ"ז, כ). בריחה מלבן בסתר "וַיִּגְלֹב יַעֲקֹב אֶת לֵב לָבֶן הָאֶרְמִי... " (בראשית ל"א, כ). שולח מתנות לעשו להטעותו "לְמַצָּא חֵן בְּעֵינֶיךָ" (בראשית ל"ב). משקר לעשו: "אֵלֶיךָ לִי לְאִטִּי... עַד אֲשֶׁר אָבוֹא אֶל אֲדֹנִי שְׁעִירָה" (בראשית ל"ג, י"ד) - אך לא התכוון להגיע לשעיר. הסתרת דינה (חז"ל, בראשית רבה ע"ו, ט): כדי שלא תיפול ביד עשו. רחל - בליל החתונה מסרה את הסימנים שנתן לה יעקב לאחותה לאה, כדי שלא תתבייש (רש"י). מאוחר יותר גנבה את התרפים של אביה והכחישה (בראשית ל"א). לאה - נישאה ליעקב במרמה, בהסכמת אביה ואחותה.

האחים קשרו להמית את יוסף: "לָכוּ וְנִהְרָגְהוּ" (בראשית ל"ז, כ). לבסוף מכרו אותו, אך לאביהם אמרו: "חֲתָה רָעָה אֶכְלֶתְהוּ" (שם, ל"ג). שקר זה נמשך 22 שנה. שמעון ולוי - במעשה שכם - הציעו ברית מילה, ולאחר שאנשי העיר נימולו - הכום לפי חרב (בראשית ל"ד). יוסף - במצרים מחזיר להם "מידה כנגד מידה": הוא מתחפש למצרי, מאשים אותם בריגול, מחזיר את כספם, ומטמין את גביעו באמתחת בנימין (בראשית מ"ב-מ"ד). תמר - התחפשה לזונה כדי להיבנות מיהודה (בראשית ל"ח).

משה אומר לפרעה בשם ה': "יִלְכָּה נָא דָרְךָ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָּר" (שמות ה', ג) אך הכוונה הייתה ליציאה לצמיתות. וכן: "וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם" (שמות י"ב, ל"ו) - ביקשו "להשאיל" כלי כסף וזהב - אך לא השיבום.

התורה מציירת עולם שבו גדולי האומה - האבות, האימהות והשבטים - חיים באווירה של חשדנות, הסתר פנים ותחבולות. יעקב שיקר לאביו, גדל בבית רמאי, נישא בנישואי מרמה, וחי עם בנים שהסתירו ממנו סוד נורא שנים רבות. זו אינה תמונה של תמימות, אלא של עולם מלא רמייה הדדית.

כאשר יעקב בורח מלבן ונפגש עמו, אומר לבן: "הַבָּנוֹת בָּנִי, וְהַצֵּאן צֹאנִי" (בראשית ל"א, מ"ג). ובמידה רבה - צדק. רבקה - אחותו, רחל ולאה - בנותיו. כלומר, עם ישראל נושא בקרבו גם את זרעו של לבן הארמי, סמל הרמאות.

אם כך מצטיירים גיבורי התורה - האבות, האימהות, בני יעקב ואף משה - כמשתמשים בשקר ובתחבולה, מה זה מרמז על התורה עצמה? ייתכן שגם הכתובים עצמם נוקטים במידה של "שקר ספרותי" לשם מטרה רוחנית עמוקה - והעובדה שהתורה בוחרת לחשוף זאת בגלוי מרמזת על ייעוד גבוה יותר.

אברם ושרי הגיעו מאור כשדים. שרי הייתה בת אחיו, הרן. נחור, האח השלישי, היה סבו של לבן. כאשר חיפש אברהם אישה ליצחק, אמר לעבדו: "ולא תקח אשה לבני מבנות הכנעני... כי אל ארצי ואל מולדתי תלך" (בראשית כ"ד, ג-ד). דווקא אל מולדתו הרחוקה - ממנה נצטווה לצאת - הוא שב כדי למצוא כלה לבנו. וכך נכרך עם ישראל בזרעו של לבן הארמי - עולם של רמאות ותחבולה. ומכאן עולה השאלה: האם משם אנו באים?

לדעתי, ייתכן שמדובר ב"שקר בתוך שקר": סיפור ספרותי על שקר, שנכתב כשקר היסטורי במודע - אולי כאמצעי ספרותי להעברת רעיון מוסרי-רוחני (Deus Ex Machina). לדעתי, קריאה "ריאליסטית" המדגישה את חולשות האבות אינה מספקת, משום שהתורה עצמה מדגישה את מעמדם הרוחני הרם של האבות ואת הקשר הישיר בין צדקתם לבין המשך קיומו של עם ישראל. כך נאמר בשמות ב', כ"ד-כ"ה: "וישמע אלהים את נאקתם... ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב". וכן בשמות ל"ב, י"א-י"ג משה מזכיר את זכותם כדי למנוע כליה: "זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך". ובדברים ט', כ"ז נאמר במפורש: "זכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב; אל תפן אל קשי העם הזה".

מכאן עולה היפותזה: התנ"ך איננו תיעוד היסטורי, אלא מהפכה רוחנית מכוונת - משל גדול על כאב ההתפכחות והמעבר מאשליה לאמת. המסע של אברהם מסמל את המעבר מעבודת אלילים ומשעבוד לפחד - אל ההכרה באחדות האלוהית. התנ"ך בונה מערכת אמונה חדשה - אך גם מזהיר מפניה: שלא תהפוך היא עצמה לאלילות חדשה. הוא מכוון את האדם מן התלות בטקסט ובחוק - אל ידיעה פנימית של האל. מטרתו, אם כן, אינה לקבע דת נצחית, אלא להכשיר את התודעה למפגש חי עם הבורא במציאות עצמה.

חז"ל מלמדים כי השקר הראשון של אברם לא היה לפרעה או לאבימלך - אלא לאביו תרח. תרח היה מוכר פסילים. יום אחד השאיר את אברם לשמור על החנות. אברם שבר את כל הפסילים חוץ מהגדול שבהם, והניח בידו את המקל. כשחזר תרח ושאל "מה קרה?", השיב לו אברם: "הפסילים רבו ביניהם, והגדול שבר את כולם". תרח זעם ואמר: "מה אתה מדבר! הם עשויים מעץ ואבן, אין להם רוח חיים!" ענה לו אברם: "אם כן, למה אתה משתחוה להם?" כך, לפי המדרש, השקר הראשון של אברם היה שקר מכוון שנועד לחשוף את השקר הגדול באמת - עבודת האלילים. זו מרמה שנועדה לחשוף מרמה עמוקה יותר, פרדוקס מוסרית-איולוגי: האמת הראשונה של אברהם נולדה מתוך שקר שנועד לחשוף את האשליה.

4) אמונת אברהם וניסיונות ישראל

כיצד זה שבשעה שאברהם, אבי האומה, "ויהי רעב בארץ; ויגר אברהם מצרימה לגור שם, כי קבד הרעב בארץ" (בראשית י"ב, י) - צעד שנראה מובן ואף מוצדק לנוכח הסכנה והפחד - נדרש מעם ישראל במדבר לעמוד באותו ניסיון עצמו בלי לזוז ממקומו ובלי לפנות לשום פתרון אנושי?

שהרי אברהם, בבואו למצרים, חשש לחייו ואמר: "הנה נא ידעתי כי אשתך פת-מראה הוא... והנה פת-מראה אתך המצרים... והרגו אתי" (שם, י"א-י"ב); ובהמשך הודה: "כי אמרתי: רק אין יראת אלהים במקום הזה, והרגוני על דבר אשתי" (בראשית כ', י"א). צעד זה היה מלווה בסכנה גדולה ובפחד אמיתי, אך גם נראה הגיוני במצבו.

ובכל זאת עולה התמיהה: אם ה' הוא ששלחו אל הארץ והבטיח לו - "ואעשך לגוי גדול, ואברכך ואגדלה שמך, והיה ברכה" (בראשית י"ב, ב) - מדוע לא פנה אליו בשעת המצוקה וביקש ממנו את מזונו, כפי שבניו אחריו נדרשו לעשות במרה, כאשר "ויילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים" (שמות ט"ו, כ"ב)?

והנה, ניסיון זה איננו יחיד. ניסיונות הצמא והרעב חוזרים ונשנים במדבר שוב ושוב - כמעט עשר פעמים: במרה: "ויילנו העם על משה לאמר מה נשתה" (שמות ט"ו). אחר כך, במדבר סין, הם נאנחים: "מי נתן מותנו... בשבתנו על סיר הבשר" (שמות ט"ז). ברפידיים שוב חוזרת

הצעקה: "וַאֲיִן מִיָּם לְשֹׁתוֹת... הִישׁ ה' בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין" (שמות י"ז). אחר־כך בתבערה ובקברות התאוה: "וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאַנְנִים... מִי יֵאָכְלֵנוּ בֶּשֶׂר" (במדבר י"א). בהמשך, בחצרות ובקדש ברנע: "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשְׁוֶבָה מִצְרִימָה" (במדבר י"ד). אחר־כך בקדש, שוב: "לָמָּה הִבַּאתֶם אֶת קָהֶל ה'... וַאֲיִן לָחֶם וַאֲיִן מִיָּם" (במדבר כ'). ולבסוף בדרך ההר החרס, בנחשים השרפים: "וַתִּקְצַר נַפְשׁ הָעָם... כִּי אֵין לָחֶם וַאֲיִן מִיָּם" (במדבר כ"א).

בכל אחת מן הפעמים הללו חוזרת אותה תמונה: פחד, תלונה, געגוע למצרים - אותה מצרים שאליה ירד אברהם ברעב הראשון. אם אברהם, יחיד הנושא את ראשית האמונה, ירד למצרים בשעת הרעב וניצל בזכות תבונתו "כִּי כָבֵד הָרָעַב בְּאֶרֶץ", מדוע מעם ישראל - בניו אחריו - נדרשה אמונה מוחלטת ללא מוצא, עד כי גם צמא רגעי נעשה ניסיון באמונה?

ולדעתי, אין להשוות את אמונת אברהם - פורץ הדרך, סמל ומופת לאמונה טהורה - לאמונתם של בני ישראל, עם פשוט שזה עתה יצא ממצרים. דווקא משום כך, היה מצופה מאברהם לנהוג לפחות כפי שהיה מצופה מן העם במדבר: לפנות אל ה' ולבקש ממנו מזון. זה פשוט מוזר - שדווקא אבי האמונה, שזכה לגילוי ראשון של השגחה, לא ביקש ישועה, ואילו העם שזה עתה נולד, נדרש לבקש - ואף נבחן על כך שוב ושוב.

זהו אפוא הפלא הגדול: דווקא אברהם, שזכה לגילוי ראשון של אמונה, נמנע מלבקש - ודוקא העם, בשנים הראשונות לחירותו, נדרש לבקש ולא להימנע. ומכאן נשאר השאלה פתוחה ומסקרנת: **מדוע לא פנה אברהם אל ה' בשעת הרעב, כפי שנדרש אחר כך מעם ישראל בשעת הצמא?**

5) סיכום

דווקא המקורות עצמם שותקים במקומות שבהם אנו מצפים לזעקה, להבהרה או לדין מוסרי ברור. התורה מרבה בפרטים טכניים, אך נושאת על כתפיה שתיקה כבדה דווקא במקום שבו מצפון האדם תובע מענה. לא רק בענייני דין ומוסר, אלא גם במרחב האמת והשקר.

שהרי בתוך "תורת אמת" שזורים שוב ושוב שקרים, תחבולות והסתרות - מאברהם ושרה ועד יעקב ובניו, מדוד ובת־שבע ועד פרשנות חז"ל. עולם שבו האמת אינה קו ישר אלא דרך עקלקלה, ולעיתים מתגלה דווקא מבעד למסך הערפל. אולי זהו סודה של התורה: לא לבטל את השקר, אלא להפוך אותו למראה - לחשוף דרכו את עומק האדם ואת חידת האל.

הקונטרס כולו מבקש להציב תמיהה זו במלוא עומקה: כיצד להבין את השתיקה ואת העיקום, את הסתירה שבין הציווי על אמת מוחלטת לבין השפה שבה היא עצמה נכתבה? האם השתיקה היא חוסר מענה, או שמא היא עצמה התשובה?

וכדברי המשורר: "לָכוּ וּרְאוּ מַפְעָלוֹת אֱלֹהִים; נוֹרָא עֲלִילָה עַל בְּנֵי אָדָם" (תהילים ס"ו, ה'). פסוק זה מבטא את לב המסר כולו: מעשה ה' איננו תמיד מובן, ואף עשוי להיראות "עלילה" - סיפור נורא שנעשה על בני אדם, כאילו גם אלוהים עצמו מדבר בשפת העלילה, הסתר והשקר, כדי לעורר את האדם לחפש את האמת שמעבר להם.

והשאלה נותרת תלויה באוויר: **אם אמת התורה נכתבה גם בשפת הסתר ושקר - מה נדרש מן האדם המבקש אמת?**

האם ייתכן שחז"ל, בדומה למניע שעמד מאחורי מעשה רבקה ויעקב (השגת תועלת רחבה - הברכה וההמשכיות), השתמשו בפרשנות שמגוננת על מעשים מעוררי קושי, כגון חטאו של דוד, כדי להגן על "דמות מכוונת" במסורת היהודית ובכך לשמר את יסודות האמונה.

6) העם ששרד את מכות מצרים - אך לא את קללות עצמו

מאמר זה נכתב לבני ישראל, ונועד לעיון מעמיק בפרשות הקללות שבתורה - בויקרא כ"ו ("בחוקותי") ובדברים כ"ח ("כי תבא"). אין כוונתו להיות עיון ספרותי או דרש מוסרי בלבד, אלא עיון חי ונוקב במה שנכתב כאזהרה לדורות. הדברים נכתבו בלשון של עיון, אך תכליתם לעורר מחשבה פנימית: להביט ישירות במראה שפרשות אלו מציבות לפנינו - לא כהיסטוריה רחוקה, אלא כמציאות מתמשכת של ברית, עונש ותקווה.

הקדמה - למה ההשוואה למכות מצרים

מכות מצרים הן סמל לגאולה - עשר מכות שניחתו על המצרים כדי לשחרר את בני ישראל מעבדותם. חז"ל מלמדים כי תקופת המכות לא ארכה יותר משנה אחת: "משפט המצריים - שנים עשר חודש" (עדות ב, י). מכאן שהעונש במצרים היה תחום בזמן. ואילו בפרשות הקללות מדובר בעונש מתמשך - לא עשר מכות קצרות, אלא סבל הנפרש על פני דורות. יציאת מצרים, שסימלה את סבל אויבינו ולא את שלנו, נזכרת בכל יום בתפילות ישראל. ואילו פרשות הקללות, המתארות את סבלנו אנו, כמעט שאינן נלמדות. בקריאת שמע נאמר "וְחָרָה אֶף ה' בָּכֶם... וְאֶבְדַּתֶּם מִהָרָה", עונש קצר ומהיר; אך בפרשות הקללות מדובר בעונש ארוך ומתמשך - חיים שלמים של עמל לריק.

מקבילות מכות מצרים בפרשות הקללות

בפרשות הקללות משתקפות עשר מכות מצרים כקללות חוזרות על ישראל עצמם, אם יפרו את הברית. ערוב ("וְהִשְׁלַחְתִּי בָכֶם אֶת חֵית הַשָּׂדֶה"), דָּבָר במפורש ("וְיִשְׁלַחְתִּי דָבָר בְּתוֹכְכֶם"), ושחין ("יִפְכָּה ה' בְּשָׁחִין מִצְרִים"). גם ברד נרמז בהפיכת הגשם לעפר, אֲרָבָה נזכר במפורש ("וְיַחַסְלֵנוּ הָאֲרָבָה"), וחושך מתואר בעיוורון ובמישוש באפלה ("כַּאֲשֶׁר יִמְשֹׁשׁ הָעֵינָר בְּאֶפְלָה"). ולבסוף, אובדן הבכורות מופיע באובדן הבנים והבנות ("בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא יִהְיוּ לָךְ"). הפסוק החותם - "וְהִשִּׁיב בָּךְ אֶת כָּל מִדְּוָה מִצְרִים אֲשֶׁר לָגַרְתָּ מִפְּנֵיהֶם" - קובע במפורש שהמכות ששימשו לשחרור ישראל יהפכו לעונשיהם הם, אם יפרו את דבר ה'.

עמל לריק - הקללה שבפירות שלא באו

הפסוקים מדברים על עמל שאין לו פירות: "אֲשֶׁה תֶּאֱרָשׁ... בֵּית תִּבְנֶה וְלֹא תֵשֵׁב בוֹ... כָּרֶם תִּטְעַע וְלֹא תִחַלְלֵנוּ". "זָרַע רָב תִּזְצִיא... וּמַעֲטָה תִּאָּסֹף" (שם). הקללות מדברות במשל על כל מעשה אנושי - בנייה, יצירה, חינוך, אמונה. "וְזִרְעֶתֶם לָרִיק וְזָרְעֶכֶם" הוא ביטוי למאמץ שמאבד את תכליתו. האדם משקיע חיים שלמים, ורק כשמגיע הזמן לקצור - הכול מתברר לריק. הקללה איננה מכה פתאומית, אלא תהליך איטי ונורא, שבו נדמה במשך שנים שהכול מתקדם לטובה, עד שמתברר שהכול היה לשווא.

עונש הצאצאים - כשהעמיד עצמו נענש

"וְאֶכְלֶתֶם בָּשָׂר בְּנֵיכֶם..." "בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד; וְלֹא יִהְיוּ לָךְ". כאן העונש מגיע לשיאו: לא רק ההווה נחרב, אלא גם העתיד. אפילו ההמשכיות נהפכת למקור כאב ואובדן. "גַּם כָּל-חֲלִי וְכָל-מָכָה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב... יַעֲלֶם ה' עֲלֶיךָ עַד הַשְּׁמֵדָה". זהו פסוק-שיא: פתח לאינסוף של סבל, לעונשים שמעבר לגבול האנושי.

מראה קהלת - סוף המעגל

קהלת שואל: "מִהֲיִתְרוֹן לְאָדָם בְּכָל עֲמָלוֹ..." (א', ג'). "מִהֲיִתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בְּאֲשֶׁר הוּא עֹמֵל" (ג', ט'). זו אותה קריאה של "עמל לריק": האם ייתכן שכל חיי האדם - עמל רוחני וחומרי - יהיו הבל? קהלת מתאר עייפות מתמשכת של רוח, לא מכה אלא מצב קיום שבו הכול פועל אך אין תכלית. כמו בתורה, גם הוא מחזיר אותנו ליסוד השמיעה והעשייה: "וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשֹׁמֵר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו... מוֹל" וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּ לִי...". אותו עיקרון. ובסוף קהלת נחתם המעגל: "סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע - אֶת הָאֱלֹהִים יֵרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שִׁמּוֹר, כִּי זֶה כָּל הָאָדָם".

עמל לדורות - האם גם תקומת ישראל עלולה להיות לריק?

לאורך אלפיים שנות גלות סבל עם ישראל כמעט כל צורה של קללה שבתורה. אך כנגד כל סיכוי קם שוב - קמה מדינת ישראל, חזרנו לארץ, לשפה ולזהות. ובכל זאת הסבל נמשך. האם ייתכן שגם זה עמל לריק? הרי רוב העם כיום רחוק מתורת חז"ל ומצוותיה. האם אין אנו חוזרים על אותו מעגל - בונים ונלחמים אך שוכחים את יסוד הברית? ייתכן שהגאולה החיצונית כבר התרחשה - אך הגאולה הפנימית עדיין ממתינה. משום כך ישנם זרמים דתיים, כמו סאטמר ונטורי קרתא, שאינם תופסים את הקמת המדינה כהתגלמות של גאולה, אלא רואים בה יוזמה אנושית העלולה לעכב או להסיט את מהלך הגאולה האלוקית.

זיכרון קצר - והאשליה החוזרת

לפני פחות משמונים שנה חווינו את השמדת ההמונים הנוראה ביותר בתולדותינו. רבות מן הקללות הכתובות בתורה קמו לתחייה נוראה בשואה. ודווקא קודם לכן נדמה היה שהכול "בסדר" - שילוב, הצלחה, נאורות. ואז הכול קרס לפתע. מי יבטיח לנו שזה **חס וחלילה לא יקרה שוב** - אם לא נשתנה באמת? האם למדנו? האם הקשבנו?

חיפוש המפתח באור הלא־נכון

מסופר על מולא נאסר אדין שחיפש מפתח תחת הפנס, אף שאיבדו באפלה. כשנשאל מדוע, ענה: "כאן יש אור". זהו משל למצבנו: אנו מחפשים את המפתח לגאולה דווקא במקום הנוח והמואר - בהצלחות, בחומר, בהישגים. אך המפתח האמיתי אבד באפלה - במבט הפנימי, בשאלה אם עמלנו לריק, באחריות לברית. רק מי שמוכן לשוב לשם - אל מקום האובדן, אל מקור הנתק - יוכל אולי למצוא שוב את המפתח.

שאלה לסיום

אולי פלאי מכות מצרים לא נועדו רק לשם ההלל והשבח של המאורע הכי דומיננטי בהוצרות עם ישראל - יציאת מצרים (כפי שבפרט משתמע בברור מתוך ספרי התפילה), אלא גם כאזהרה חיה לנו - להזכיר כי המטה שהכה את אויבינו עלול לשוב ולפגוע בנו אם נפר את הברית. כשם שנאמר: "וַיִּשְׁכֶּן מִקְדָּם לְגֶרְעֹן... לְהִט הַחֶרֶב הַמֵּתֶהפֶכֶת" (בראשית ג', כ"ד) - אותה חרב עצמה מגינה ומענישה גם יחד. כך גם מכות הגאולה עלולות להפוך לקללות... וכדברי הנביא: "וְהָמָּה מָרוּ וְעָצְבוּ אֶת רוּחַ קִדְשׁוֹ, וַיִּהְיֶה לָהֶם לְאוֹיֵב, הוּא נִלְחַם בָּם" (ישעיהו ס"ג, י'). שורש ה.פ.ח. החוזר בפסוקים הללו מבטא את לב התמיהה כולה: כיצד אותו כוח אלוהי המושיע והמגן עלול - בהיפוך אחד - להפוך למכה, וכיצד דווקא האור הגדול של הגאולה נושא בקרבו את האפשרות להפוך לחשכה אם נפר את הברית.

אהבה תחת חרב

ישנה מצווה שהיא מן העליונות שבתורה - אהבת ה'. "וְאָהַבְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, בְּכָל־לִבְּךָ, וּבְכָל־נַפְשְׁךָ, וּבְכָל־מְאֹדְךָ". פסוק זה איננו רק ציווי מוסרי־רגשי, אלא לב־לבה של תפילת ישראל - נאמר (לפחות) פעמיים בכל יום במסגרת קריאת שמע, שהיא יסוד הקבע של כל תפילה. שלוש מדרגותיו - לב, נפש ומאוד - מבטאות את עומק המאמץ הפנימי הנדרש מן האדם: אהבה שאיננה תלויה באור או בהצלחה, אלא דבקות גם בשעה של הסתר פנים וחרב מתהפכת. ואז עולה השאלה: כיצד יכולה אהבה זו להתממש מול איום הקללות? כיצד ניתן לאהוב את האל לא רק כשהוא מושיע, אלא גם כשהוא "הופך לאויב ונלחם בנו"?

יש כאן מלכוד שאין ממנו מוצא פשוט: התורה מצווה על אהבה מוחלטת לאל — אך באותה נשימה מזהירה כי הפרת מצוותיו תביא חרון אף, גלות וייסורים. כיצד יוכל האדם לאהוב את מי שהוא גם שופטו ומייסרו? כיצד אפשר לשמור אמון במי שעלול, בהיפוך אחד, להפוך למכה?

אם אהבה זו נדרשת דווקא מתוך הסתר פנים, הרי שהיא עצמה תנאי לקיום כל שאר המצוות — שכן בלי אהבה אין ברית, ובלעדיה גם האמונה מתרוקנת מתוכנה. זו אהבה שאינה תלויה בגמול, אלא עמידה בתוך השתיקה, במקום שבו הצדק מתערפל והחרב מתהפכת.

ואז נותרת התמיהה האחרונה, אולי העמוקה מכולן: **האם האדם מצווה לאהוב את האל גם בשעה שבה דמותו נראית לו כיריבו? האם אפשר לאהוב את מי שהחרב בידו — ולהאמין שעדיין הוא אוהב?**

האמונה הזו איננה בריאה במובנים הפסיכולוגיים; היא **על גבול השיגעון**. כאן האהבה איננה רגש טבעי של חיבה או חמלה; היא מושג אחר לגמרי, כמעט זר למובן האנושי של "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כָּמוֹךָ" או של אהבת איש ואישה, הורה וילדו. אהבת ה' איננה אהבה של הזדהות אלא של התמסרות מוחלטת — לעיתים עד **אובדן העצמי**.